

İMPEKATUR VƏ MƏNA

Layə MUSTAFAYEVA
Azərbaycan Dillər Universiteti
Elmi rəhbər: fil.e.d.,dos. Leyla Cəfərova

Özət

Məqalə praqmatikada mühüm rol oynayan terminlərdən *implekatur* və *mənanın* öyrənilməsi haqqındadır.

Ənənəvi dilçilikdə sözün və cümlənin mənalının açılmasında onlardan əvvəl gələn söz və ya cümləyə bağlılıqlarının öyrənilməsi, onların real həyatla, yaxud ətraf aləmlə əlaqələrinin araşdırılması vacib hesab olunur. Kontekst daxilində, yaxud situasiyada sözün, söyləmin, cümlənin mənalının açılmasında rolunu olan vahidlərdən biri də *implekatur*du.

Məqalədə implekatur haqqında, onun mənşəyi barədə məlumat verilir. Xüsusilə implekaturun növləri açıqlanır. Tədqiqatçı nümunələrdən istifadə edərək implekaturun növləri arasındakı fərqləri aydın şəkildə izah edir.

Məqalədə həm yerli, həm də xarici dilçilərin qeyd edilən mövzu ilə bağlı fikirləri təhlil olunur və onlara münasibət bildirilir.

Praqmatikada implekatur danışanın deyimlə (danışıqla) təklif etdiyi və ya nəzərdə tutduğu məfhumdur.

Danışıqda implekaturun işlədilməsi ünsiyyət qurmaq istədiyimiz zaman hər şeyi açıq şəkildə söyləməkdən daha səmərəli bir ünsiyyət vasitəsi təklif edir.

İmplekaturun iki növü var:

- 1) conversational implicature (danışiq implekaturu);
- 2) conventional implicature (şərti implekatur) (Huang, 2014: 27).

Məlumat üçün bildirək ki, F.Veysəlli danışiq implekaturunu Azərbaycan dilində "mükamilə" kimi işlədir, lakin biz bu məqaləmizdə *conversational* termini üçün *danışıq* işlədəcəyik.

İmplekatur konsepti (həm danışiq, həm də şərti) britaniyalı filosof H.P.Qraysın adı ilə bağlıdır. Lakin terminin əsas müddəalarını U.Ceyms irəli sürmüşdür.

Qeyd edək ki, F.Veysəlli yazır ki, implekatur termini əslində intensiyaya əsaslanan semantika nəzəriyyəsidir (Veysəlli, 2010: 55). Onun fikrinə görə, implekatur söhbət zamanı anlamı, qarşılıqlı anlaşmanı asanlaşdırmaq üçün işlədilən nəticədir, yəni danışiq zamanı dinləyənin seçdiyi mənadır.

Açar sözlər: praqmatika, məna, implekatur, danışiq, şərt, semantika

Giriş

İlk əvvəl qeyd edək ki, məna və kommunikasiya praqmatikada və o cümlədən implekaturun mənasının açılmasında mühüm rol oynayır. Həm məna, həm də kommunikasiya ilə bağlı iki nəzəriyyə mövcuddur. Onlardan biri a) *a theory of non-natural meaning or meaning (qeyri-təbii məna nəzəriyyəsi və yaxud məna nəzəriyyəsi)*; digəri isə b) *a theory of conversational meaning (danışıq mənası nəzəriyyəsi)* kimi adlandırılır (Huang, 2014: 28).

Birinci nəzəriyyədə, yəni məna nəzəriyyəsində H.P.Qrays xarici aləmdə təbii məna və ya məna ilə danışığın qeyri-təbii mənası, yaxud linqvistik mənası arasında olan konseptual

əlaqəni tədqiq edir və danışanın məqsədindən asılı olaraq hər iki anlamda mənanın reduktiv təhlilini araşdırır (Grice, 1957: 378).

Giriş

Danışiq implekaturları bir neçə xüsusiyyəti özündə ehtiva edə bilər. Belə iddia var ki, bəzi hallarda danışiq implekaturları müəyyən linqvistik, yaxud qeyri-linqvistik kontekstlərdə müşahidə olunmaya bilər. M.Veyner bunu belə yazır: “Danışiq implekaturları sadəcə olaraq müəyyən kontekstlərdə ləğv oluna, yaxud onların qarşısı alına bilər. Bəs onlar hansı halda ləğv edilə bilər?” O, bunun üçün aşağıdakı şərtləri təklif edir (Weiner, 2006: 127):

- 1) semantik uyğunsuzluq;
- 2) fon fərziyyələr olmadıqda;
- 3) kontekstdən asılı olaraq;
- 4) prioritet danışiq təsirlərindən asılı olaraq və s.

Bu şərtlərin bəzilərini cümlə daxilində izah edək.

Nümunə:

Əsas cümlə:

Ali's wife is often grumbling. (Əlinin həyat yoldaşı həmişə narazılıq edir).

Variantlar:

1) *Ali's wife is often, always, indeed, in fact grumbling.* (Əlinin arvadı *tez-tez, həmişə, həqiqətən, fəkdir ki* narazılıq edir).

2) *Ali's wife is often and perhaps, may be, possibly, even always grumbling.* (Əlinin arvadı *tez-tez və bəlkə də, ola bilsin ki, güman ki, hətta həmişə* narazılıq edir).

3) *Ali's wife is not only often but always grumbling.* (Əlinin arvadı nəinki *tez-tez, lakin həmişə* şikayət edir).

4) *Ali's wife is often, or perhaps, may be, possibly, even always grumbling.* (Əlinin arvadı *tez-tez və yaxud bəlkə də, ola bilsin ki, güman ki, hətta həmişə* narazılıq edir).

5) *Ali's wife is often, if not always grumbling.* (Əlinin arvadı həmişə olmasa da, *tez-tez* narazılıq edir).

Bu nümunələrdə əsas cümlədə ifadə olunan potensial danışiq implekaturları ehtiva olunur. Lakin, verilmiş variantlardakı bütün cümlələrdə semantik uyğunsuzluq, yaxud semantik məcburiyyətdən yaranan uyğunsuzluq var. Yəni bu variantlarda *often, or perhaps, may be, possibly, even always* sözlərinin işlədilməsi nəticəsində bu semantik məcburiyyət yaranır. Nəticədə də potensial danışiq implekaturu eksplisit olaraq ifadə olunur. Buna da “eksplisit ləğv etmə” deyilir (Huang, 2014: 39).

Başqa bir nümunəni nəzərdən keçirək:

[Yeni evə köçən ana və qızı arasındakı söhbət]

Daughter: *We are out of bread.* (Çörəyimiz yoxdu).

Mother: *There is a bakery at the end of the street.* (Küçənin sonunda çörək dükanı var).

Nümunədə ana danışiq implekaturlarından istifadə edərək bildirir ki, küçənin sonunda çörək dükanı var və o, açıqdır. Əks halda, yəni ana bu cümləni işlətməsəydi, onun işlətdiyi ifadə kontekstə uyğun səslənməzdi. Danışiq implekaturları deyilənlərin zəruri və ya məntiqi nəticəsi deyil, onlar sadəcə olaraq eksplisit olaraq cümlədə ifadə olunur. Lazım gəlsə, ana əlavə edə bilər: Mother: *But, unfortunately, it is closed now.* (Lakin, bədbəxtçilikdən o, indi bağlıdır).

İndi isə implekaturun digər növünə, yəni konvensional (şərti) növünə nümunə təqdim edək:

My friend is poor but happy. (Mənim dostum yoxsul, lakin xoşbəxt dir).

Bu nümunədə *but* ziddiyyət bildirən bağlayıcısının işlədilməsi ilə şərti implekatur işlədilir və *yoxsul olmaqla, xoşbəxt olmaq* arasında ziddiyyət yaradılır.

İstənilən halda implekaturun mənasının müəyyən edilməsində kontekst və situasiyanın rolu nəzərə alınmalıdır. Onların hər ikisi deyiləni düzgün anlamağa imkan yaradır. Ünsiyyət o zaman uğurlu olur ki, hər iki tərəf, yəni həm danışan, həm də dinləyən söhbətin nədən, yaxud kimdən getdiyini bilsin. Məsələn:

Where is Clyde? (Klayd haradadır?)

A man is standing near Roberta's door. (Robertanın qapısının yanında bir kişi dayanıb).

Buradan aydın olur ki, həm danışan, həm də dinləyən hər ikisi Robertanın kim olduğunu bilirlər; onun qapısını tanıyırlar və Klaydın Robertanın evində bir neçə dəfə olduğunu bilirlər ki, indi də onun orada olduğunu güman edirlər. Elə danışq implekaturu da burada meydana çıxır.

Bu kimi cümlələrin işlədilməsi onu göstərir ki, danışq zamanı bəzi cümlələr avtomatik olaraq danışğa əlavə oluna bilər. Bu səbəbdən də deyilən tam ifadə olunmasa da ehtiva nəticəsində başa düşülə bilər. P.Qrays bu kimi danışq vəziyyətlərini “mükəmilə maksimumu” (conversational maximum) adlandırır. Buraya keyfiyyət, kəmiyyət, vaciblik və tərz daxil olur.

İndi danışq implekaturunun növbəti növü olan *fon fərziyyələrini* izah edək.

Danışq implekaturaları çox halda fon bilikləri olmadan da ifadə edilə bilər. Onlar əsasən real dünya biliklərinə (həqiqətlərinə) uyğun olaraq işlədilir. Fikrimizi aşağıdakı nümunədə izah edək:

Clyde and Roberta bought a garden near their new apartment in London. (Klayd və Roberta Londonda yeni mənzillərinin yanında bağ aldılar).

İzahı: Klayd və Roberta yeni bağ aldılar. Bağ onların ikisinə də məxsusdur, çünki onlar bərabər yaşayırlar.

Bu nümunədə cümlənin mənasında “togetherness”, yəni “birlik” ifadə olunur və bu da onu göstərir ki, cümlədə potensial olaraq danışq implekaturu var.

Növbəti nümunə:

The Iranians and the Americans tested an atom bomb in 2022. (İranlılar və Amerikalılar 2022-ci ildə atom bombasını sınaqdan keçirdilər).

İzahı: Cümlədən məlum olur ki, iranlılar və amerikalılar atom bombasını bərabər sınaqdan keçiriblər, yəni birlikdə. Bu cümlənin mənası bizim fon biliklərimizə ziddir, çünki adları bərabər çəkilən dövlətlər bir-birinə düşməndirlər və heç vaxt bərabər belə bir addım atmazlar. Bu da onu göstərir ki, cümlədə danışq implekaturu müşahidə olunmur, yəni cümlədə heç bir fon biliyi əks olunmur.

Danışq implekaturalarını müşahidə etməyin növbəti mərhələsi *kontekst* hesab edilir.

Nümunəyə baxaq:

My brother: This music player is 9 dollars, but I do not have any money on me. (Bu musiqi pleyeri 9 dollardır, lakin mənim üzərimdə bu qədər pul yoxdur).

His girlfriend: Don't worry. I have nine dollars on me. (Narahat olma. Mənim üstümdə doqquz dollar var).

Nümunədən görüldüyü kimi, buradakı danışq implekaturu xanımın üzərində 9 dolların olması deyil, buradakı əsas implekatur odur ki, onun üzərində musiqi pleyerini almağa çatacaq pul var. Bu kontekstə uyğun olaraq xanım həmin lazım olan əşyanı ala biləcəkdir. Bu da kontekst daxilində danışq implekaturunu formalaşdırır.

Bu mövzu kifayət qədər genişdir. Biz bu məqaləmizdə danışıq implekaturun yalnız bir neçə növünü təhlil etdik. Müəyyən etdik ki, implekatur praqmatik mənanın açılmasında mühüm rol oynayan konseptlərdən biridir.

Qaynaqlar

- ❖ HUANG, Y. (2014). *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- ❖ VEYSƏLLİ, F.Y. (2010). *Diskurs təhlilinə giriş*. Bakı: Mütərcim.
- ❖ GRICE, H.P. (1957). *Meaning*. *Philosophical Review* 66: pp.377-88.
- ❖ WEINER, M. (2006). Are all conversational implicatures cancellable? *Analyses* 66: pp.127-30.

Abstract

The article deals with implicature and meaning in pragmatics. Both of them are said to play very crucial roles in revealing the meanings of words as well as sentences in pragmatics in the article.

In traditional linguistics, it (implicature) is considered to be an important part to perceive the meanings of words and sentences by studying their connection to the preceding words or sentences, investigating their relationship with real life or the surrounding world.

The article provides some information about implicature and its origin too. In particular, the types of implicature are explained and the differences between them are compared using various examples.

The article analyzes the opinions of both local and foreign linguists on the mentioned topic, and she also states her opinion relating to implicature.

In pragmatics, the implicator is a concept that the speaker suggests or implies with an utterance.

Implicature offers a more effective means of communication than simply uttering things while communication.

Two types of implicature have been distinguished up today. They are:

- 1) conversational implicature (danışıq implikaturu);
- 2) conventional implicature (şərti implikatur) (Huang, 2014: p.27).

It is noteworthy to mention that F.Veysalli uses the term “mukamile” for the word *conversational* in Azerbaijani though we use it as “danışiq”.

The notion of *implicature* (both conversational and conventional) is related to the name of the British philosopher H.P.Grice. The main provisions of the same term were put forward by W. James though.

It is necessary to state that F. Veysalli writes that the term implicature is actually a theory of semantics based on intention (Veysalli, 2010: 55). According to his opinion, *implicature* is a result used to facilitate understanding and mutual understanding during conversation, that is, the meaning chosen by the listener during conversation.

Key words: *pragmatics, meaning, implicature, conversational, conventional, semantics*